

Η ντροπή ως πολιτικό έναυσμα

Σε μια επιστολή του ο Μαρξ έγραψε ότι η "ντροπή μπορεί να είναι ένα επαναστατικό συναίσθημα". Περίεργος αφορισμός για ένα τόσο άβολο συναίσθημα όπως αυτό της ντροπής. Με αφορμή αυτό το 'παράδοξο' ο Φρεντερίκ Γκρό, Γάλλος φιλόσοφος στο Ινστιτούτο Πολιτικών Επιστημών του Παρισιού, εξέδωσε μια εξαιρετική πραγματεία για τη γενεαλογία της ντροπής (2021)*. Το αίσθημα της ντροπής είναι ένα αντανakλαστικό του οποίου δεν έχουμε τον απόλυτο έλεγχο. Η ντροπή ενεργοποιείται μέσω της φαντασίας λέει ο Γκρό. Είμαστε κάπως, ή λέμε κάτι, ή κάνουμε κάτι και φανταζόμαστε την αντίδραση των άλλων (υπαρκτών ή και όχι) ανθρώπων που θα μας κρίνουν. Τι σχέση έχει όμως αυτό το κοινό βίωμα με την πολιτική και την επανάσταση;

Η ντροπή που νιώθουμε για κάτι που είμαστε και προέρχεται από τα γενετήσια μας χαρακτηριστικά ως την ονομάσουμε ατομική ντροπή. Το ύψος, η φυσιογνωμία του προσώπου, ο τρόπος ομιλίας, το οικογενειακό μας δέντρο, αναγκαζόμαστε να ζούμε με αυτά καθώς δύσκολα αλλάζουν. Αν δεν τα κάνουμε πανοπλία μας, όπως συμβουλεύει ο Τύριον Λάνιστερ τον 'μπάσταρδο' Τζον Σνόου, τότε δύσκολα θα επιβιώσουμε γιατί η ντροπή που εσωτερικεύεται μετατρέπεται σε αβάσταχτη θλίψη. Σε αυτού του είδους την ντροπή μπορεί να βοηθήσει η ψυχοθεραπεία, αυτή η ντροπή αφορά εσάς και ίσως τον ψυχαναλυτή σας.

Υπάρχει όμως μια άλλη ντροπή, επισημαίνει ο Φρεντερίκ Γκρό, η οποία έχει κοινωνικά αίτια και εκεί δεν μπορεί να βοηθήσει η ψυχαναλύτριά σας. Πρόκειται για μια ντροπή πολιτική καθώς προκύπτει από καταστάσεις και φαινόμενα των οποίων δεν έχουμε τον έλεγχο αλλά επηρεάζουν και καθορίζουν τις ζωές μας. Ας δούμε μια σειρά από τυχαία παραδείγματα: ένας ηλικιωμένος μακροχρόνια άνεργος κινδυνεύει να χάσει το σπίτι του. Μια επισφαλής εργαζόμενη στην εστίαση που έχει ακαδημαϊκές περγαμηνές και όνειρα, νιώθει το στίγμα της χαμηλά αμειβόμενης και υποτιμημένης εργασίας της. Ένας άστεγος επαίτης (ίσως) ντρέπεται για τη μοίρα που του έλαχε και εμείς λίγο που τον αγνοούμε όταν μας ζητάει λίγα χρήματα. Ένας φοιτητής που παίρνει το ζόρικο βραδινό τρένο γιατί δεν έχει λεφτά για αεροπλάνο φτάνει (?) αργοπορημένος και ταλαιπωρημένος στην οικογένειά του. Ένα άτομο με αναπηρία που δυσκολεύεται στις μετακινήσεις του. Μια γυναίκα που περιμένει άπειρες ώρες στην ουρά στα επείγοντα σφαδάζοντας από τους πόνους. Ένας συνταξιούχος που ανεβοκατεβαίνει σκάλες στο ΙΚΑ για να μαζέψει τα απαραίτητα έγγραφα.

Η μια ανάγνωση είναι να εξηγήσουμε αυτά τα υποθετικά παραδείγματα με την ατομική ευθύνη ή την κακή τύχη. Να δικαιολογήσουμε την ντροπή που νιώθουν δηλαδή (και ενδεχομένως νιώθουμε) εξαιτίας των λάθος επιλογών τους ή λόγω της μοίρας τους. Έτσι ίσως νιώσουμε και εμείς λίγο καλύτερα που καθημερινά προσπερνάμε τέτοιες περιπτώσεις. Είναι επικίνδυνος αυτός ο δρόμος όμως γιατί μας οδηγεί στην αποκτήνωση και την κοινωνική αποχαύνωση. Αν δεν κάνουμε την ντροπή τους και δική μας, τότε τα αίτια της θα παραμείνουν ατομικά και άρα αδιάφορα.

Υπάρχει και μια άλλη ανάγνωση. Η ντροπή αυτή μπορεί να είναι συλλογική και αντί για ατομική θλίψη να εξωτερικευτεί και να προκαλέσει απόγνωση και θυμό. Τα κοινωνικά και πολιτικά αίτια της ντροπής αν τα φέρουμε στο προσκήνιο μπορεί να λειτουργήσουν ως βάση για μια συλλογική ντροπή που θα μετουσιωθεί σε κραυγή αγωνίας. Τα τελευταία χρόνια γινόμαστε μάρτυρες απίστευτων καταστάσεων και επαναλαμβανόμενων αδικιών που κανονικοποιούνται στο δημόσιο διάλογο ή και αποσιωπώνται από την κυβέρνηση και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Αισθανόμαστε ντροπή (ελπίζω) για το σκάνδαλο των υποκλοπών και την ξετσίπωτη άρνηση της κυβέρνησης να αναγνωρίσει το έγκλημα της. Μπορεί να μη μας αφορά άμεσα, αλλά πως αλλιώς να νιώσεις για μια σύγχρονη δημοκρατία η κυβέρνηση της οποίας πιάνεται με τη γίδα στην πλάτη. Οι επαναπροωθήσεις μεταναστών και προσφύγων στο Αιγαίο που όλοι πλέον γνωρίζουμε ότι συμβαίνουν, η κυβέρνησή μας τις αρνείται ακόμη και όταν οδηγούν στον πνιγμό εκατοντάδων ανθρώπων, ακόμη και όταν υπάρχουν αδιάσειστα στοιχεία, ακόμη και όταν η κατακραυγή είναι διεθνής. Καιρικά φαινόμενα η διαχείριση των οποίων είναι απογοητευτική συχνά με σημαντικό ανθρώπινο κόστος. Συνολικά στις δημόσιες υποδομές από το σιδηροδρομικό δίκτυο, μέχρι τα νοσοκομεία, τα σχολεία και τις φυλακές, η φθορά είναι ορατή με γυμνό μάτι. Δεν σας προκαλούν ντροπή όλα αυτά ? Πως νιώθετε όταν το 2023 συγκρούονται δύο τρένα, πνίγονται γυναίκες και παιδιά στο αμπάρι ενός πλοίου, πλημμυρίζουν πόλεις και καίγονται πανέμορφα δάση ενώ ο περιφερειάρχης χορεύει ζεϊμπέκικο?

Κανένα από τα προηγούμενα παραδείγματα δεν μπαίνει στη ζυγαριά και δεν μπορεί να συγκριθεί με άλλα. Αν νιώθετε κάτι να σας τρώει όμως, τότε είμαστε μαζί. Ανήκουμε στην ίδια πλευρά, στην ίδια κοινότητα ανθρώπων που δεν μοιράζεται μονάχα ποδοσφαιρική ομάδα, μουσικές επιλογές, θρήσκευμα, και εθνικότητα αλλά κάτι πολύ παραπάνω. Μοιραζόμαστε ένα κοινό αξιακό κώδικα που ενεργοποιεί ένα αντανάκλαστικό ντροπής και ίσως απόγνωσης με αυτά που συμβαίνουν. Είμαστε μια κοινότητα που μοιράζεται κοινά νοήματα και συναισθήματα. Αυτή η κοινότητα δεν είναι στατική ή κλειστή, αυξομειώνεται και αλλάζει. Κινδυνεύουμε να λιγοστέψουμε όσες ανησυχούμε, ντρεπόμαστε και θυμώνουμε, αν αφήσουμε τοξικά περιστατικά και φασιστικές πρακτικές να γίνουν μέρος της καθημερινότητάς μας. Μπορούμε και να μεγαλώσουμε όμως. Όλες και όλοι εμείς στη βάση αυτής της

ντροπής μπορούμε να οικοδομήσουμε έναν νέο πατριωτισμό. Έναν υγιή και θετικό πατριωτισμό που έχει το θάρρος να ντρέπεται επειδή αγαπά. Όπως λέει ο μεγάλος Ιταλός ιστορικός Κάρλο Γκίνσμπουργκ, "αληθινός πατριώτης είναι αυτός που ντρέπεται για τη χώρα του". Έτσι και όλοι εμείς, θεατές ενός έργου που μας προκαλεί απόκρουση, οφείλουμε να ντρεπόμαστε για την παράσταση όσο κι αν αγαπούμε το σκηνικό.

Αυτό δεν σημαίνει μοιρολατρία, ηττοπάθεια και απαισιοδοξία. Η πολυπλοκότητα των φαινομένων και προβλημάτων που οδηγούν σε όλα αυτά τα ακραία περιστατικά μπορεί να μας αδρανοποιήσει. Πόσες φορές έχετε ακούσει ότι αυτή η χώρα δεν αλλάζει, το σύστημα δεν νικιέται και άλλα τέτοια. Ισχύουν σε απόλυτο βαθμό αν νομίζετε ότι είναι ευθύνη ενός ανθρώπου ή εναπόκειται σε έναν άνθρωπο να τα διαχειριστεί. Δεν ισχύει αν είμαστε πολλές και πολλοί. Η βάση μπορεί να είναι αυτή η συλλογική ντροπή που μας ενώνει και μας κάνει να απογοητευόμαστε και να θυμώνουμε. Η πρόκληση είναι αυτόν τον θυμό να τον μετατρέψουμε σε ένα θετικό όραμα, σε όρεξη για δράση και πείσμα να τα καταφέρουμε.

*Frederic Gros, *La honte est un sentiment révolutionnaire*, Paris, Albin Michel, 2021.

Ο Οδυσσέας Κωνσταντινάκος είναι Υποψήφιος Διδάκτορας Πολιτικής Οικονομίας στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο της Φλωρεντίας και διδάσκων συγκριτικής πολιτικής στο Ινστιτούτο Πολιτικών Επιστημών του Παρισιού.